

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ В УСНІЙ ПУБЛІЧНІЙ МОВІ

Ярослав Ткач

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: yaroslav.tkach@ukr.net*

Проведено аналіз невербальних засобів мовлення Президента України Петра Порошенка в процесі публічних виступів. Виокремлено особливості поведінкового тексту політика на основі наукових здобутків дослідників у галузі невербальних засобів комунікації. Звернено увагу на важливість уміння контролювати власне тіло та читати „мову тіла” в процесі комунікативних актів.

Ключові слова: невербальна комунікація, комунікативна поведінка, публічне мовлення, мова тіла, жест.

Кінетична мова, або мова жестів, відома з давніх-давен. Варто згадати, що з-поміж гіпотез про походження людської мови гіпотеза жестів має своїх прихильників. Як доказ цієї гіпотези наводять факт існування мови жестів у наш час [4, с. 42–43].

Жан-Клод Шмітт вважає, що люди ні на мить не перестають жестикулювати, вкладаючи в жести тіло і душу, тобто всю свою особистість, наділяючи їх цінністю власних вірувань, власної вірної клятви, власної суспільної ваги, іноді довіряючи їм власну долю до і після смерті [7].

Наша культура здавна вчила нас обмежувати жестикуляцію, допоки люди не побачили трансльований телебаченням усього світу незабутній жест відомого діяча і не зрозуміли, що теж небайдужі до жестів, що вони мають владу посилювати живі образи, які набули популярності завдяки засобам масової інформації. Згадаймо переможну „V” Черчилля або зведені догори руки де Голля, Хрущова, який гамселив черевиком по трибуні ООН, канцлера Брандта, який став навколішки у Варшаві, папу римського Іоана-Павла II, який щоразу цілував землю відвіданої ним країни [7, с. 137].

Жести політиків і громадських діячів спонукали до поглибленого вивчення невербаліки, її особливостей, інтерпретації тощо.

Кожна особистість, зокрема публічна, є носієм певного культурного коду. Повноцінне сприймання інформації у процесі комунікації визначається передусім грамотним читанням поведінкового тексту комунікантів, який загалом є індивідуальним у кожній людині. Варто зазначити, що ця індивідуальність виробляє певний властивий стиль спілкування. Ф. Бацевич інтерпретує його так: „Стиль спілкування – індивідуальна стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється у будь-яких умовах спілкування: в ділових і особистісних стосунках, у способах прийняття і здійснення рішень, у прийомах психологічного впливу на людей, у методах вирішення міжособистісних та індивідуальних конфліктів тощо” [1, с. 339].

Дослідження невербальних засобів у публічному мовленні зумовлене потребою продемонструвати значення невербального спілкування для порозуміння людей між собою, розкрити вплив невербальної семіотики учасників комунікації на процес спілкування, оскільки саме невербальне мовлення комунікантів виражає приховані думки, почуття, емоції тощо. Вміння розшифровувати „мову тіла” людини дуже важливе в комунікативному акті, бо інколи вона несе більше інформації, аніж виголошене слово, тому спостереження за поведінкою публічних осіб дозволяє нам скласти цілісний психофізіологічний портрет мовця.

Для семіотичного аналізу комунікативної діяльності ми обрали виступи Президента України Петра Порошенка перед студентськими спільнотами, зокрема Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка, Маріупольського державного університету, Києво-Могилянської академії та Львівського національного університету імені Івана Франка.

Спробуємо виокремити деякі ситуативні синтагми, декодувати знаки-символи, які зашифровані в поведінці Президента. Оскільки кожен код має свій підтекст, ми, відповідно до вже вироблених теоретичних засад, спробуємо „прочитати” поведінковий текст Петра Порошенка.

Загалом політика у своїх виступах використовують два види жестів: жести, звернені до аудиторії, і жести, звернені на себе. Жести, спрямовані на аудиторію, мають сильне забарвлення агресивності, натомість жести політика спрямовані на себе, навпаки, приваблюють глядача, запрошуючи до спілкування [6, с. 131–132]. Таку ж комунікативну поведінку бачимо в Президента України. Окрім жестів відкритості, які він використовує у своїх промовах задля підсилення довіри до виголошених слів, спостерігаємо і негативні або ж агресивні його рухи, серед яких – стиснуті пальці в кулак з виставленим вказівним пальцем руки, який призначений для аудиторії, а також погладжування суглобів кулака пальцями іншої руки (*Малюнок 1*).

(Малюнок 1)

Досить часто Президент під час виступу використовує жести-ілюстратори та описово-образотворчі жести. У праці „Теорія брехні” американський психолог Пол Екман

зазначає, що до подібних жестів людина вдається тоді, коли не може підібрати потрібне слово. Такі ілюстратори відіграють роль підказки і допомагають зв'язати слова в суцільну, осмислену мову [2, с. 89]. У виступі перед чернігівськими студентами Президент України клацанням пальцями нібито виловлював з повітря потрібні означення: „І сьогодні на вчителів української мови лягає надзвичайно відповідальне завдання, для того, щоб зробити українську мову (клацає пальцями) драйвовою, (клацає пальцями) модною, (клацає пальцями) корисною, (клацає пальцями) фантастичною, коли всі хочуть нею говорити не лише в Україні”.

Виголошуючи промови, Петро Порошенко використовує також інші ілюстратори, зокрема, жести наголошування, які супроводжуються піднятим вказівним пальцем вгору. Виступаючи у Маріупольському державному університеті, Президент таким жестом підкреслив, що для нього велика честь бути лідером такої країни і лідером такого народу. Загалом, як стверджують науковці, палець догори – цікавий жест, який претендує на унікальність, беззаперечно цінність сказаного. В такий спосіб промовець ніби намагається привернути увагу до своєї думки, яка є безсумнівно правильною. Проте такого типу рухи тіла можуть бути і проявом брехні.

В арсеналі невербального мовлення Президента є жести, які періодично дисонують із вербальним. Під час виголошення слів „одне з моїх найулюбленіших міст України місто Маріуполь” Петро Порошенко підсвідомо заперечує свою думку похитуванням голови з боку в бік. Натомість продовження речення „...було звільнено від загарбників” Президент підтверджує кивками головою вгору-вниз.

Таку ж поведінку Президента ми спостерігаємо на Конвонкації у Києво-Могилянській академії. Розповідаючи присутнім про українських гетьманів, які були вихованцями академії, Петро Олексійович у дещо жартівливій формі висловив свої сподівання, що у недалекому майбутньому випускник чи випускниця Києво-Могилянської академії стане Президентом України. („Я в це вірю (усміхається)! Я просто відчуваю, що десь тут, прямо напроти мене, стоїть зараз той чи та (усміхається), кого в майбутньому оберуть Головою Української держави”). Однак, проказуючи фразу „Я мрію про те, щоб це було втілено в життя” і намагаючись сказати це переконливо, Петро Олексійович інстинктивно похитав головою, ніби заперечуючи свої слова.

Аллан Піз, автор праці „Мова рухів тіла”, вважає, що „обличчя частіше, аніж будь-яка інша частина людського тіла, використовується для приховування неправдивих висловлювань. Ми посміхаємось, киваємо головою і підморгуємо, прагнучи приховати обман, але, до нещастя, наше тіло своїми знаками говорить істинну правду, і спостерігається невідповідність між сигналами, які зчитують з обличчя і тіла, і словами” [5, с. 12].

Спеціалісти в галузі невербального спілкування публічним особам рекомендують не торкатися пальцями рук до шиї та лиця, оскільки розшифрування несловесних кодів свідчить про те, що промовець намагається приховати інформацію. Саме на обличчі, на шиї, біля вух, носа є „рецептори брехні”, які в такі моменти збуджуються, і підсвідомо людина відчуває потребу доторкнутися до них. Тоді як мозок на рівні підсвідомості посилає сигнали стримувати вимовлені слова, деякі люди намагаються удавано покашувати, щоб замаскувати цей жест.

Схожу серію жестів (Малюнок 2) демонструє Президент у Чернігові. Розповідаючи про участь Збройних Сил України в Антитерористичній операції, які, за його словами, без належного військового забезпечення та підготовки продемонстрували найкращі свої якості, Петро Порошенко торкається носа. Одне з пояснень природи цього жесту в тому, що коли погані думки проникають у свідомість, підсвідомість велить руці прикрити рот, але в останній момент, з бажання замаскувати цей жест, рука відсмикується від рота – і виходить легкий дотик до носа. Цей жест говорить про те, що людина хоче сховати обман. Загальновідомо, що українська армія зазнала значних втрат упродовж проведення АТО, тому, очевидно, що інформацію, яку озвучив Президент, слухачі могли сприйняти неоднозначно. Це і вплинуло на його підсвідому поведінку. Подібну реакцію ми спостерігаємо через 10 секунд після попереднього жесту. Розповідаючи про українських волонтерів, які „взяли на себе перший найважчий і найбільш небезпечний удар” та „одягнули українське військо”, Президент України великим пальцем правої руки торкається кінчика брови. Як бачимо, ця тема розмови йому не до вподоби, оскільки саме з боку волонтерів українська влада від початку агресії Росії зазнавала нищівної критики, що стосувалася бездіяльності Міністерства оборони України, про що Петро Порошенко не забув згадати у своїй промові. „Пам'ятаєте „Плач Ярославни” ..., що солдати голі, босі, ненагодовані?”, – говорить Президент, продовжуючи тему української армії, і паралельно почісує всіма пальцями лівої руки чоло, а потім, ніби „маскуючи” цей жест, починає поправляти волосся.

(Малюнок 2)

Отже, можна стверджувати, що така поведінка вказує на приховане негативне ставлення до піднятої ним теми у своїй Президентській промові.

Протилежну реакцію Порошенка ми бачимо у виступі перед маріупольськими студентами. Говорячи про зароджений сепаратизм на Сході України, який вдалося викоринити, про російське вторгнення та рік тому звільнений Маріуполь, Президент упродовж певного часу отримував позитивні сигнали від аудиторії. Після численних схвальних оплесків під час виголошення промови та усміхнених облич у залі, Петро Олексійович нахилив свій тулуб до глядачів, опершись однією рукою на трибуну. Спеціаліст в галузі невербального спілкування Джо Наварро в книзі „Я бачу, про що ви

думає” [4, с. 137] зазначає, що „сигнали невербальної поведінки тулуба, такі як нахили, дистанціювання і вентральне розкриття або відсторонення, постійно проявляються на нарадах і зборах. Колеги, які поділяють схожу точку зору, частіше повертаються один до одного вентральною стороною і гармонійно присуваються ближче, нахилиючи тулуб. Але коли люди розходяться в думках, то вони тримають спину прямо, уникають вентрального розкриття”.

Можна з упевненістю стверджувати, що таку реакцію глядачів спровокували демонстрація жестів відкритості, які гармонійно поєднувалися із вербальними засобами комунікації Президента, зокрема, коли йшлося про неможливість розбудови інфраструктури Донбасу через постійні обстріли з боку Росії. *„А як будувати під час війни? Просто дайте нам нарешті нормально жити (підвищує голос)”* – завершив свою думку Петро Порошенко жестом „долоні до людей”, яким закріпив сказані слова.

Невпевненість Петро Порошенко продемонстрував на сцені Актового залу Львівського університету під час візиту на Вчену раду Університету, яка присвоювала звання почесного доктора „Honoris causa” тодішньому Президентові Республіки Польща Броніславові Коморовському. Коли Президентові надали слово для привітання, він підійшов до мікрофона, який стояв на сцені, замість того, щоб спуститися і виступити, як зазвичай, з-за трибуни. Близько 40 секунд від початку вітання Петро Порошенко тримав перед собою схрещені пальці рук, де великі пальці були „сховані”, що свідчило про невпевненість та негативні емоції через відсутність заготовленої промови та, щонайважливіше, трибуни, яка є своєрідним психологічним захистом від аудиторії. *(„Дорогі друзі, у мене не буде довгої промови. Ви знаєте, що зараз ми запроваджуємо абсолютно нові традиції і ламаємо старі. Коли я дізнався про цю урочисту подію, моєї участі не було заплановано, але я захотів першим привітати великого друга України (пауза), великого мого особистого друга, людину, яка зробила величезний внесок у розвиток українсько-польських відносин”).*

Спостерігаючи за „невербальною мовою” політика, ми виокремили найуживаніші ним жести: жести відкритості, жести інтенсивності (рука стискається в кулак), жести заперечення, концентрації, переконливості, образотворчі жести, вказівні жести, перелічувальні жести, жести-регулятори, знаки-символи тощо.

Окрім цього, Петро Порошенко добре розставляє логічні наголоси у своїх висловлюваннях. Щоб надати їм переконливості, акцентувати на потрібних словах, політик підвищує силу голосу. Приміром, коли йшлося про рішення „Великої сімки” щодо продовження санкцій проти агресора через невикорнання Мінських домовленостей, Петро Порошенко, підвищуючи голос, зазначив: *„...Мінські домовленості... дуже про-сті: припиніть стріляти, відтягніть за кордон (пауза) важку техніку та артилерію, виведіть іноземних найманців (підвищує голос), закрийте неконтрольовану ділянку україно-російського кордону для того (підвищує голос), щоби ні війська, ні техніка, ні амуніція, ні диверсанти, ні терористи, ніхто не приходив на нашу територію...”*.

На думку Л. Куликової, „те, як промовлене висловлення, є нерідко важливішим, аніж сам зміст повідомлення, а такі засоби, як наголос, паузи, інтонування передають повідомлення про те, яке значення в даній ситуації надається сказаним словам” [3, с. 53 – 54].

Загалом більшість жестів, які демонстрував під час виступів політик, доповнює його вербальне мовлення, окрім цього виражають силу його характеру, експресію думки, вібрацію душі, однак були рухи, які дисонували мовленнєвій комунікації, а подекуди свідчили про невпевненість промовця.

Отже, застосування невербальних засобів мовлення у процесі комунікативної інтеракції мовців виражається найперше на підсвідомому рівні. Грамотне читання поведінкового тексту, декодування інформації, розшифрування смислових знаків дає змогу втримати увагу глядача (слухача), сприяє налагодженню психологічного контакту між співрозмовниками, і тим самим сприяє ефективній комунікації. Невміння керувати „мовою тіла” чи розшифрувати її створює психологічний бар’єр між комунікантами, породжує ситуативні конфлікти.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К. : ВЦ „Академія”, 2009. – 376 с.
2. Екман П. Теорія брехні / П. Екман ; пер. з англ. – К. : КМ Publishing. 2012. – 320 с.
3. Куликова Л. В. **Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме : монографія** / Л. В. Куликова. – Краснояр. гос. пед. ун-т. – Красноярск, 2006. – 392 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2001. – 368 с.
5. Наварро Д. Я вижу, о чём вы думаете / Д. Наварро, М. Карлинс ; пер. с англ. О. Г. Белошеев. – Минск : „Попурри”, 2009. – 336 с.
6. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам / А. Пиз. – С. Пб. : Гутенберг, 2000. – 187 с.
7. Рибалка С. В. Мова міміки, поглядів, жестів. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2006. – 224 с.
8. Шмітт Жан-Клод Сенс жест на Середньовічному Заході ; пер. з фр. Н. В. Колибіної. – Харків : „Око”, 2002. – 640 с.

Стаття надійшла до редколегії 05.10.15

Прийнята до друку 22.10.15

NON-VERBAL TOOLS IN A PUBLIC SPEECH

Yaroslav Tkach

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49 , 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: yaroslav.tkach@ukr.net*

In the article is analyzed non-verbal speech of the President of Ukraine Petro Poroshenko during the public appearances. It is determined behavioral features text policy based on scientific research achievements in the field of nonverbal communication.

Investigation of non-verbal means in a public speech caused by the need to demonstrate the importance

of non-verbal communication for understanding between people, to reveal the impact of non-verbal communication semiotics participants in the communication process, because it is non-verbal speech of the communicators express the hidden thoughts, feelings, emotions and so on.

The ability to decipher “body language” is a very important in the communicative act, because sometimes it carries much more information than the “word” itself, so why observing the behavior of the public person can help us to make a complete psychophysiological portrait of a speaker.

Proper way of reading the behavioral text, decoding of the information, semantic deciphering signs allows to keep the viewer (listener) facilitates psychological contact between the collocutors, and helps for effective communication.

Inability of managing the “body language” or deciphering it creates a psychological barrier between communicants, and also causes situational conflicts.

Key words: non-verbal communication, communicative behavior, body language, public speech, gesture.